

Waldemar Rakocy

Lata wizyt Pawła w Jerozolimie po nawróceniu i rok ucieczki z Damaszku

---

Collectanea Theologica 72/1, 89-98

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WALDEMAR RAKOCY, LUBLIN

LATA WIZYT PAWŁA W JEROZOLIMIE PO NAWRÓCENIU I ROK UCIECZKI Z DAMASZKU

Przedmiot opracowania stanowią informacje w Ga 1-2 o podróżach Pawła do Jerozolimy, które apostoł odbył po nawróceniu. Z pierwszą z dwóch podróży wiąże się jego ucieczka z Damaszku. Autorzy różnią się co do interpretacji przekazu zawartego w Ga. Celem artykułu jest zapoznanie się z różnymi opiniami i ich weryfikacja, ponieważ informacje w Ga 1-2 stanowią jeden z fundamentów Pawłowej chronologii. Następnie odwołamy się do 2 Kor 11, gdzie jest mowa o ucieczce apostoła z Damaszku, która poprzedziła pierwszą wizytę w Jerozolimie (por. Ga 1, 17-18; Dz 9, 22-26). Ustalenie roku tego wydarzenia pozwoli umieścić w czasie informacje zawarte w Ga 1-2.

Podróże Pawła do Jerozolimy w Ga 1-2

W Liście do Galatów Paweł informuje o swych wizytach w Jerozolimie po nawróceniu (1, 18; 2, 1). W związku z tym podaje dwie szczegółowe informacje co do czasu, jaki upłynął do momentu przybycia na tzw. Sobór Jerozolimski¹. Tekst mówi, że po raz pierwszy po nawróceniu apostoł udał się do Jerozolimy po trzech latach (1, 18), po raz drugi – po czternastu (2, 1). Informacje ustalają przedział czasu między nawróceniem a tzw. Soborem. Wśród autorów nie ma zgody co do właściwej interpretacji informacji w Ga 1, 18 i 2, 1.

W Ga 1, 18 Paweł stwierdza: „Następnie [*epeita*] po [*meta*] trzech latach przybyłem do Jerozolimy...” Nasuwa się pytanie o to,

---

¹ Większość autorów utożsamia go z wydarzeniem opisanym w Dz 15; zob. W. R a k o c y, *Tak zwany Sobór Jerozolimski wyrazem troski o jedność pierwotnego Kościoła*, Roczn. Teol. 43(1996) z. 1, s. 142-144.

do czego odnosi się przysłówek *epeita*: do nawrócenia pod Damaszkiem² (ww. 15-16) czy do powtórnego przybycia do miasta po pewnym czasie spędzonym w Arabii³ (w. 17)? Od rozstrzygnięcia tej kwestii zależy ustalenie, od którego z dwóch momentów należy liczyć te trzy lata. W pierwszym przypadku wizyta w Jerozolimie, o której mowa w 1, 18, nastąpiła trzy lata po nawróceniu; w drugim przypadku trzeba ustalić, ile czasu apostoł spędził w Arabii. Istnieje możliwość, że nawrócenie poprzedza podróż do Jerozolimy o więcej niż trzy lata.

W sekwencji wydarzeń przedstawianych przez Pawła w Ga 1, 15 nn. tym, co bezpośrednio poprzedza stwierdzenie w w. 18 jest powtórne przybycie do Damaszku. Wcześniej, tj. natychmiast (*eutheōs*) po nawróceniu (w. 16b), apostoł spędził jakiś czas w Arabii (w. 17). Przez Arabię należy rozumieć terytorium Nabatejczyków⁴, które rozciągało się mniej więcej od Damaszku, przez Moab po Edom. Stolicą regionu była Petra⁵. W odpowiedzi na pytanie, jak długo Paweł przebywał w Arabii, może pomóc ustalenie, co spowodowało, że wrócił stamtąd do Damaszku. Według Longeneckera⁶ apostoł liczył, że Arabia będzie spokojnym miejscem do przemyśleń i studiów nad tekstami biblijnymi. Zdaniem innych autorów⁷ apostoł podjął tam ewangelizację, co wynika z ww. 16-17. Wrogość Nabatejczyków, o jakiej informuje on sam w 2 Kor 11, 32-33, każe przypuszczać, że jego pobyt wśród nich był naznaczony ożywioną działalnością, np. próbą pozyskania wyznawców, co wzbudziło ich niechęć i zmusiło Pawła do powrotu do Damaszku.

Za ostatnią interpretacją przemawia udokumentowana historycznie wrogość między Żydami i Nabatejczykami. Herod Wielki prowa-

² Tak np. R. Jewett, *A Chronology of Paul's Life*, Philadelphia 1979, s. 52-54; F. F. Bruce, *The Epistle to the Galatians*, NIGTC, Grand Rapids MI 1982, s. 97; R. N. Longenecker, *Galatians*, WBC 41, Dallas 1990, s. 37.

³ Tak np. F. Müssner, *Der Galaterbrief*, HTKNT 9, Freiburg 1974, s. 93; W. F. Orr, J. A. Walther, *I Corinthians*, AB 32, New York 1976, s. 7; G. Lüdemann, *Paul. Apostle to the Gentiles. Studies in Chronology*, London 1984, s. 63; J. Murphy-O'Connor, *Paul. A Critical Life*, Oxford 1996, s. 7-8.

⁴ Por. Plinius, *Historia naturalis* V, 16. 74; Flawiusz, *Starożytności* XVI, 347; tenże, *Wojna żydowska* VII, 172.

⁵ Tamże, I, 125.

⁶ R.N. Longenecker, *Galatians*, s. 34.

⁷ F.F. Bruce, *The Epistle to the Galatians*, s. 96; H. D. Betz, *Galatians*, Philadelphia 1979, s. 74.

dział z nimi dwukrotnie wojnę zakończoną zwycięstwem⁸. Nabatejczycy z kolei wspierali namiestnika Syrii, Quintiliusa Varusa, podczas stłumienia buntu Żydów po śmierci Heroda⁹. W celu załagodzenia wrogości Herod Antypas poślubił córkę króla nabatejskiego, Aretasa IV¹⁰, którą następnie oddalił, aby pojąć żonę swego przyrodniego brata, Filipa¹¹. Aretas, szukając zemsty za zniewagę, jakiej doznała jego córka, wykorzystał spór o granicę jako pretekst do wojny z Antypasem, którą wygrał¹². Znając politykę Tyberiusza względem podbitych królestw, Aretas musiał się liczyć z odwetem ze strony Rzymu, który nie tolerował takich incydentów. Jego ludzie ze zdwojoną uwagą śledzili wszystko, co się działo. Kiedy Paweł przybywa do Arabii, napięcie związane z oczekiwaniem reakcji Rzymu narastało od kilku lat¹³. Dlatego misja Żyda wśród Nabatejczyków – w kontekście obustronnej wrogości – budziła podejrzenia i mogła być odczytana jako próba infiltracji w celu podzielenia ich i osłabienia¹⁴.

Na powyższej podstawie stwierdzamy, że pobyt Pawła w Arabii, gdzie prowadził działalność misyjną, nie był długi. W grę wchodzi tygodnie lub maksymalnie kilka miesięcy. Dlatego trzy lata, o których informuje on w Ga 1, 18 – nawet jeżeli ma na myśli czas od powrotu do Damaszku – nie odbiegają daleko od momentu nawrócenia; maksymalnie mogły to być cztery lata¹⁵, chociaż bardziej prawdopodobne, że tylko trzy lata i kilka miesięcy. Za okresem zbliżonym do trzech lat przemawia krótki pobyt w Arabii, który może się mieścić w trzech latach oraz cel, jaki przyświeca apostołowi w Ga 1-2, tj. podkreślenie swej niezależności od apostołów w Jerozolimie. Dlatego stwierdzenie o poznaniu Kefasa dopiero po trzech latach ma raczej na uwadze czas od nawrócenia i podjęcia ewangelizacji: Paweł stwierdza, że przez ten okres głosił Ewangelię nie mając żadnego kontaktu z apostołami.

⁸ Flawiusz, *Wojna żydowska* I, 364-385; tenże, *Starożytności* XVI, 282-285.

⁹ Tenże, *Wojna żydowska* II, 68.

¹⁰ Tenże, *Starożytności* XVIII, 109.

¹¹ *Tamże*, XVIII, 110; por. Mk 6, 17-18.

¹² *Tamże*, XVIII, 113. 115.

¹³ Nie ma pewności co do roku wojny między Aretasem a Antypasem: według C. S a u l n i e r a, *Hérode Antipas et Jean le Baptiste: Quelques remarques sur les confusions chronologiques de Flavius Josèphe*, *RevBib* 91/1984, s. 375, był to 29 r., według chronologii R. J e w e t t a, *Chronology*, s. 32 – 36 r.

¹⁴ J. M u r p h y - O' C o n n o r, *Paul*, s. 84.

¹⁵ *Tamże*, s. 7-8.

Drugi interesujący nas tekst stwierdza: „Następnie [*epeita*] po [*dia*]¹⁶ czternastu latach udałem się ponownie do Jerozolimy...” (2, 1). Podobnie jak w 1, 18 stawiamy pytanie o to, do jakiego momentu w przeszłości odnosi się *epeita*. W opracowaniach problemu znajdujemy dwie główne opinie. Według jednych autorów¹⁷ Paweł ma na myśli pierwszą wizytę w Jerozolimie, według innych¹⁸ – moment nawrócenia. Problem związany z interpretacją informacji w 2, 1 jest ważniejszy, gdyż według jednych druga (wg Ga) wizyta w Jerozolimie (tzw. Sobór) miała miejsce ok. 17 lat po nawróceniu, według innych – po ok. 14 latach.

Przeciwko opinii, że 14 lat w 2, 1 należy liczyć od momentu nawrócenia Pawła, można przytoczyć kilka racji. Przysłówek *epeita* wskazuje na chronologiczne następstwo wydarzeń¹⁹, dlatego „po czternastu latach” należy rozumieć jako następujące po „po trzech latach”. Potwierdza to użycie *epeita* w listach Pawłowych, gdzie ma zawsze sens następstwa jednego wydarzenia po drugim (por. 1 Tes 4, 17; 1 Kor 12, 28; 15, 5. 6. 7. 23. 46). Co więcej, użycie w 2, 1 *dia* może zawierać niuans, że Paweł nie miał żadnego kontaktu z apostołami w Jerozolimie przez cały ten okres²⁰, co wyklucza liczenie czternastu lat od momentu nawrócenia, ponieważ po trzech latach od wydarzenia pod Damazkiem spotkał się z Kefasem (1, 18). Następnie, w 2, 1 Paweł stwierdza, że po czternastu latach udał się „ponownie” (*palin*) do Jerozolimy. Stwierdzenie nawiązuje do tego w 1, 18 i każe rozumieć to ponowne udanie się tam jako mające miejsce po czternastu latach od pierwszej wizyty.

¹⁶ Na temat użycia w tym miejscu przyimka *dia* w sensie „po”, zob. np. R. Jewett, *Chronology*, s. 53; F.F. Bruce, *The Epistle to the Galatians*, s. 106; H.D. Betz, *Galatians*, s. 83, R.N. Longenecker, *Galatians*, s. 45.

¹⁷ Tak np. H. Schlier, *Der Brief an die Galater*, KEK 7, Göttingen 1965, s. 64-65; F. Mussner, *Der Galaterbrief*, s. 101; R. Jewett, *Chronology*, s. 52-54; J. Murphy-O'Connor, *Paul*, s. 7-8; por. też H.D. Betz, *Galatians*, s. 83-84.

¹⁸ Tak np. J. Knox, *The Pauline Chronology*, JBL 58/1939, s. 23; G. Ogg, *The Chronology of the Life of Paul*, London 1968, s. 56-57; S. Dockx, *Chronologie de la vie de saint Paul, depuis sa conversion jusqu'à son séjour a Rome*, NovT 13/1971, s. 299. 302-303; A. Suhl, *Paulus und seine Briefe: Ein Beitrag zur paulinischen Chronologie*, SNT 11, Gütersloh 1975, s. 46-47; R.N. Longenecker, *Galatians*, s. 45.

¹⁹ Zob. H. G. Liddell, R. Scott, *A Greek-English Lexicon. New Edition Revised and Augmented throughout*, Oxford 1940, s. 615; W. Bauer, *A Greek-English Lexicon of the New Testament and Other Early Christian Literature*, Chicago-London 1979, s. 284.

²⁰ E. D. Burton, *A Critical and Exegetical Commentary on the Epistle to the Galatians*, Edinburgh 1921, s. 68.

Odosobniony głos w dyskusji stanowi pogląd Lüdemanna²¹, że przysłówki *epeita* odnosi się do momentu zakończenia misji w Syrii i Cylicji (por. 1, 21). Podobnie jak w 1, 18 i 2, 1, również w 1, 21 pojawia się „następnie”, które każe – jego zdaniem – liczyć czas od tego momentu. Tę opinię odrzucamy, ponieważ pobyt w tamtejszym regionie musiałby być krótki (co jest wątpliwe) – w przeciwnym razie rok drugiej wizyty w Jerozolimie wg Ga przesunąłby się znacznie do przodu, tj. na czas trzeciej wyprawy misyjnej²². Sam Lüdemann²³ dostrzega taką trudność i dlatego przyjmuje, że Paweł spędził w tamtejszych stronach bliżej nieokreśloną liczbę tygodni. W takim razie jego argumentacja powraca do punktu wyjścia, tzn. tak jakby liczył czas od momentu pierwszej wizyty w Jerozolimie.

Pewną trudność stanowi fakt, że Paweł nic nie mówi o tzw. pierwszej podróży misyjnej, którą odbył przed ponowną wizytą w Jerozolimie, informuje jedynie o misji w Syrii i Cylicji. Czy nie uważał jej za samodzielną misję? Dz 13 informują, że była to inicjatywa Kościoła antiocheńskiego i że pierwotnie na jej czele stał Barnaba. W rzeczywistości wkład Pawła mógł być jeszcze mniej znaczący niż donoszą o tym Dz. Z Ga 1, 23-24 wynika, że w tym bliżej nieokreślonym czasie apostoł głosił Ewangelię, o czym wieść docierała do Judei, tak że z tego powodu wielbiono Boga. Jego działalność musiała więc być znacząca. Gdyby nie apologetyczny charakter Ga 1-2, z którego to powodu pewne strony wydarzeń mogą być przeakcentowane, moglibyśmy wyciągnąć dwa wnioski: albo podczas okresu uznawanego za nieznaną w życiu Pawła ten – wbrew powszechnej opinii – prowadził już ożywioną działalność misyjną, albo w ww. 23-24 ma na myśli (również) działalność w Antiochii (Dz 11, 26) i tzw. pierwszą podróż misyjną. W w. 22 stwierdza, że Kościołom Judei, podobnie jak apostołom, był nieznaną, tylko wieść o nim docierała do nich (w. 23). Ten okres rozciąga się aż do ponownego przybycia do Jerozolimy (2, 1). W takim razie głosze-

²¹ G. Lüdemann, *Paul*, s. 63.

²² Na podstawie wcześniejszych przyczynków stwierdzamy, że tzw. trzecia wyprawa misyjna rozpoczęła się w 52 r. i zakończyła w 56 r. przybyciem do Jerozolimy; zob. W. Rakocy, *Czas powstania Drugiego Listu do Koryntian w druku oraz Rok przybycia Pawła do Jerozolimy ze składką* (Rz 13, 25), w: W. Chrostowski (zabr. i oprac.), *Zywe jest słowo Boże i skuteczne. Księga Pamiątkowa dla Ks. Prof. Bernarda Wodeckiego SVD w 50 rocznicę święceń kapłańskich*, Warszawa 2001, s. 285-291.

²³ Por. G. Lüdemann, *Paul*, s. 108.

nie Ewangelii w tym czasie obejmuje również wydarzenia aż do tzw. Soboru (np. pierwszą podróż misyjną)²⁴.

Podsumowując analizę informacji w Ga 1, 18 i 2, 1, stwierdzamy po pierwsze, że okoliczniki czasu „po trzech latach” i „po czternastu latach” trzeba rozumieć jako okresy następujące po sobie, tzn. trzy lata nie zawierają się w czternastu; daje to razem około siedemnaście lat od momentu nawrócenia do tzw. Soboru. Po drugie, okres od nawrócenia do pierwszej wizyty w Jerozolimie – liczony nawet od powrotu Pawła do Damaszku – mógł być nieznacznie dłuższy (maksymalnie o kilka miesięcy – pobyt w Arabii), lecz najprawdopodobniej mieści się we wskazanych trzech latach. Po trzecie, druga wg Ga wizyta Pawła w Jerozolimie (tzw. Sobór) miała miejsce czternaście lat po pierwszej.

Ucieczka Pawła z Damaszku (2 Kor 11)

Wnioski, do jakich doszliśmy, mają znaczenie jedynie przy ustalaniu odstępów czasu między poszczególnymi wydarzeniami w życiu Pawła (chronologia relatywna), nie pozwalają wskazać roku, w którym te wydarzenia miały miejsce (chronologia absolutna). Następnym krokiem będzie próba zakotwiczenia tych wydarzeń w czasie.

Tekstem, który pozwala to uczynić, jest 2 Kor 11, 32-33 (por. Dz 9, 22-25). Paweł stwierdza w nim, że namiestnik króla Aretasa usiłował pojmać go w Damaszku. Aretas, o którym mowa – to Aretas IV, sprawujący władzę przez 48 lat²⁵, tj. od 9 r. przed Chr. do 38-40 po Chr. Najbardziej prawdopodobnym rokiem końca jego życia wydaje się 39²⁶. Ucieczka Pawła z Damaszku nastąpiła zatem najpóźniej w 39 r. lub trochę wcześniej.

²⁴ Brak wzmianki o pierwszej wyprawie misyjnej trzeba rozpatrywać w kontekście przemilczenia również drugiej wyprawy. Tzw. Sobór Jerozolimski miał bowiem miejsce przed trzecią podróżą misyjną; zob. W. R a k o c y, *Problem datacji i kolokacji w misji Pawła tzw. Soboru Jerozolimskiego* (artykuł ukaże się wkrótce w CollTheol). Ga 1-2 – to *narratio*; zob. H.D. B e t z, *Galations*, a jej celem jest wykazanie, gdzie apostoł nie był, nie natomiast, gdzie był; zob. J. M u r p h y - O' C o n n o r, *Pauline Missions before the Jerusalem Conference*, RevBib 89/1982, s. 79-80.

²⁵ Bicie przez niego monety kończą się z 48 rokiem jego panowania (zob. R. J e w e t t, *Chronology*, s. 30).

²⁶ *Tamże*, s. 30; J. M u r p h y - O' C o n n o r, *Paul*, s. 5.

Nasuwa się pytanie, czy Aretas kontrolował kiedykolwiek tak Damaszek, że mógł podjąć próbę pojmania Pawła²⁷. Opis w 2 Kor 11 daje jasno do zrozumienia, że zagrożenie pochodziło z wewnątrz miasta, nie z zewnątrz, jak utrzymuje np. Suhl²⁸, skoro apostoł został spuszczonej w koszu przez okno w murze. Gdyby zagrożenie pochodziło z zewnątrz, taki sposób ucieczki byłby oddaniem się w ręce czyhających na niego wokół Damaszku wrogów – apostoł pozostałby z pewnością w mieście. Kontrolowanie Damaszku przez Aretasa IV było niemożliwe za panowania Tyberiusza, który podporządkowywał podległych władców organizowanym prowincjom i nie dopuszczał do jakiegokolwiek samowoli z ich strony. Samowolne wejście w posiadanie Damaszku zakończyłoby się interwencją Rzymu. Potwierdza to reakcja Tyberiusza na konflikt o granicę między Aretasem a Herodem Antypasem²⁹. Z jego rozkazu zostały skierowane w 36/37 r. na terytorium Aretasa dwa legiony rzymskie. Nie maszerowały one przez Damaszek, co znaczy, że miasto nie było pod jego kontrolą – inaczej zostałyby zdobyte w pierwszej kolejności jako ważny punkt strategiczny³⁰.

Sytuacja zmieniła się po śmierci Tyberiusza w marcu 37 r. Kaligula prowadził inną politykę względem podbitych królestw: w interesującym nas regionie przywrócił do władzy w 37 r. dwóch podległych mu królów, w 38 r. – jednego³¹. Podobnie mógł postąpić względem Aretasa: wstrzymał np. akcję wymierzoną przeciwko niemu przez swego poprzednika. Ponadto, Kaligula miał pewien dług wdzięczności względem Aretasa, ponieważ kiedy razem ze swym ojcem, Germanikiem, przebywał na Wschodzie w 18/19 r., Nabatejczycy w sporze z namiestnikiem Syrii stanęli po stronie jego ojca. Przyznanie Aretasowi kontroli nad Damaszkiem mogło mieć miejsce tylko za Kaliguli: najwcześniej w połowie 37 r. i przed 39 r., kiedy umiera Aretas³². Rok 37 wydaje się bardziej prawdopodobny: wstrzymanie wtedy akcji przeciwko Aretasowi i przywrócenie do

²⁷ W tym miejscu powołujemy się na opracowanie problemu przez Ogga, Jewetta, i Murphy-O'Connor.

²⁸ A. Suhl, *Paulus und seine Briefe*, s. 314-315.

²⁹ Zob. p. 12.

³⁰ G. O g g, *The Chronology*, s. 22.

³¹ Zob. J. M u r p h y - O ' C o n n o r, *Paul*, s. 6-7.

³² G. O g g, *The Chronology*, s. 22-23; R. J e w e t t, *Chronology*, s. 32-33; J. M u r p h y - O ' C o n n o r, *Paul*, s. 6-7.

władzy w tymże roku Antiocha i Agryppy. Jeżeli Kaligula miał jeszcze dług wdzięczności względem Aretasa, wydaje się, że wyświadczył mu ten zaszczyt w pierwszej kolejności.

Nie mamy pewności, czy zamiar pojmania Pawła zrodził się natychmiast po objęciu kontroli nad Damaszkiem przez Aretasa czy po jakimś czasie. Utrudnia to wskazanie roku ucieczki apostoła z miasta, tj. był to 37 czy 38 r. Wrogość wobec Pawła świadczy o tym, że wszedł on w konflikt z Nabatejczykami. Czy było to spowodowane wcześniejszym pobytem i misją w Arabii, czy przyczynili się do tego Żydzi (por. Dz 9, 22-25)? Skoro Paweł do momentu objęcia kontroli nad Damaszkiem przez Aretasa nauczał już w mieście od pewnego czasu³³, Żydzi mogli pozyskać do swych celów nowego namiestnika miasta³⁴. Przemawia to za natychmiastową interwencją Żydów u niego, tj. kiedy tylko miał taką władzę, czyli już w 37 r. Jeżeli natomiast opis Dz nie jest wiarygodny i Żydzi nie mieli w tym żadnego udziału, wrogość Nabatejczyków wobec Pawła objawiła się w czasie bliżej nam nieznanym. Jest jednak możliwe, że wielu z nich przebywało już wcześniej w Damaszku i znało apostoła. Jeżeli weźmiemy jeszcze pod uwagę wcześniejszy pobyt w Arabii, wydaje się, że najbliższy prawdy jest prawie natychmiastowy zamiar pojmania apostoła. Dochodzimy do końcowego wniosku, że ucieczka Pawła z Damaszku nastąpiła najprawdopodobniej w drugiej połowie 37 r., mniej prawdopodobną datą jest 38 r.

Sposób obliczania czasu w starożytności

Punktem zakotwiczenia informacji w Ga 1, 18 i 2, 1 jest ucieczka Pawła z Damaszku, która miała miejsce w drugiej połowie 37 r. (ewentualnie w 38 r.). Przed wskazaniem roku nawrócenia apostoła oraz pierwszej i drugiej wizyty w Jerozolimie, trzeba jeszcze wziąć pod uwagę fakt, że w starożytności przy obliczaniu czasu np. panowania jakiegoś władcy, liczone również niepełne lata początku i końca jego rządów³⁵. Znaczy to, że trzy lata – to nasze dwa lata, natomiast czternaście lat – to nasze trzynaście. Nie mamy jednak

³³ Na podstawie Ga 1, 17-18 trwało to do trzech lat.

³⁴ Por. S. D o c k x, *Chronologie*, s. 300.

³⁵ Zob. E. S c h w a r t z, *Zur Chronologie des Paulus*, w: t e n z e, *Gesammelte Schriften*, Berlin 1963, s. 124-169.

pewności, czy powyższy sposób był powszechnie stosowany i czy posługiwał się nim Paweł w Ga. Dlatego jedni autorzy tłumaczą Ga 1, 18: „w trzecim roku” lub „po (około) dwóch latach”³⁶, inni: „po trzech latach”³⁷. Nie jest łatwo rozstrzygnąć ten problem, co przyznaje Betz³⁸. Podobnie wygląda sytuacja z informacją w 2, 1: jedni tłumaczą ją jako trzynaście lat (a nawet dwanaście)³⁹, inni jako czternaście⁴⁰.

Przy przyjęciu, że w Ga 3 lata to 2 lata i 14 lat to 13 lat nie znaczy, że od momentu nawrócenia do tzw. Soboru upłynęło nie 15 ale 16 lat. Wynika to z faktu, że jeżeli Paweł w ten sposób obliczał czas opisywanych wydarzeń, to ustalony wcześniej 37 r. (jako najbardziej prawdopodobna data ucieczki z Damaszku i pierwszej wizyty w Jerozolimie) był jednocześnie końcem trzyletniego i początkiem czternastoletniego okresu. Na podstawie wcześniejszego wniosku, że okres wskazany w Ga 2, 1 należy sumować z tym w 1, 18, stwierdzamy, że różnica między przypisywanym Pawłowi obliczaniem czasu według ówczesnych zasad a naliczaniem go według jednostek wskazanych w tekście wynosi tylko jeden rok. Słusznie zauważa Jewett⁴¹, że autorzy posługują się jednym lub drugim sposobem liczenia lat w zależności od tego, co bardziej odpowiada proponowanej przez nich chronologii.

Zastosowanie informacji w Ga 1-2 I 2 Kor 11 dla chronologii Pawła

Przystępujemy do ustalenia lat, w których miały miejsce następujące wydarzenia: nawrócenie Szawła-Pawła, pierwsza po nawróceniu podróż do Jerozolimy oraz druga wg Ga wizyta w mieście (tzw. Sobór Jerozolimski).

Jako punkt odniesienia przyjmujemy rok ucieczki Pawła z Damaszku, czyli drugą połowę 37 r. (najpóźniej 38 r.). Nawrócenie

---

³⁶ Pierwsze: F.F. Bruce, *The Epistle to the Galatians*, s. 97; R.N. Longenecker, *Galatians*, s. 37; drugie: F. Mussner, *Der Galaterbrief*, s. 93; G. Lüdemann, *Paul*, s. 172.

³⁷ R. Jewett, *Chronology*, s. 52-54; Murphy - O' Connor, *Paul*, s. 7-8.

³⁸ H.D. Betz, *Galatians*, s. 76.

³⁹ F. Mussner, *Der Galaterbrief*, s. 101; G. Lüdemann, *Paul*, s. 172.

⁴⁰ R. Jewett, *Chronology*, s. 52-54; J. Murphy - O' Connor, *Paul*, s. 7-8.

⁴¹ R. Jewett, *Chronology*, s. 53.

apostoła mogło zatem mieć miejsce najpóźniej w 35 r. (o.s.⁴²), najwcześniej w 34 r. Teoretycznie jest możliwy (choć mało prawdopodobny) 33 r. (34 r. wg o.s.), jeżeli Paweł spędził w Arabii dłuższy czas, a w Ga trzy lata liczy od powrotu do Damaszku. Gdyby przyjmując, że ucieczka z Damaszku nastąpiła w 38 r., do wskazanych lat trzeba doliczyć po jednym roku (tj. 36/35/34). Ostatecznie opowiadamy się – na podstawie dotychczasowych wniosków – za najbardziej prawdopodobnym rozwiązaniem, tj. 34 r. Na uwagę zasługuje fakt, że granica błędu może wynosić plus/minus jeden rok.

Pierwsza podróż Pawła do Jerozolimy od momentu nawrócenia nastąpiła bezpośrednio po opuszczeniu Damaszku. Zważywszy niewielką odległość między obydwoimi miastami, apostoł pokonał dystans ok. 250 km w mniej więcej dziesięć dni. Do stolicy Judei przybył zatem w tym samym roku, tj. 37. Mniej prawdopodobny 38 r. (jako data ucieczki) byłby też rokiem pierwszej wizyty.

Co się tyczy ustalenia roku drugiej wg Ga wizyty w Jerozolimie na tzw. Soborze, ta mogła mieć miejsce w 50 r. (o.s.) lub 51; przy przyjęciu mniej prawdopodobnego 38 r. (ucieczka z Damaszku) byłby to 51 r. (o.s.) lub 52. W żadnym wypadku wizyta nie mogła mieć miejsca w latach czterdziestych. Taka możliwość pojawia się wówczas, kiedy będziemy naliczać czternaście lat od momentu nawrócenia⁴³. Skoro powyższe obliczanie lat uznaliśmy za nieodpowiadające intencji Pawła, opisana wizyta w Ga 2, 1-10 mogła mieć miejsce w latach od 50 do 52. Przedstawione wcześniej przesłanki wskazują jako najbardziej prawdopodobny 51 r.; ponownie granica błędu wynosi jeden rok.

Wniosek co do proponowanego roku tzw. Soboru Jerozolimskiego wymaga skonfrontowania z czasem rozpoczęcia i zakończenia tzw. drugiej wyprawy misyjnej oraz z danymi w Dz. Dopiero wówczas będziemy mogli stwierdzić, na ile 51 r. stanowi pewną informację. Będzie to przedmiotem oddzielnego opracowania.

Waldemar RAKOCY CM

⁴² W ten sposób będziemy oznaczać sposób obliczania czasu w starożytności.

⁴³ Przy przyjęciu 37 r. jako daty ucieczki z Damaszku i pierwszej wizyty w Jerozolimie (według o.s. i normalnego obliczania lat) Sobór wypadła w 48 r.; przy przyjęciu 38 r. (według obydwu sposobów obliczania lat) – w 49 r.